

Spatial Analysis of Urban Poverty Distribution (Case Study: Ilam City)

Abstract

Cities face many challenges, but it can be said that the most important problem that threatens them is poverty. The existence of poverty in cities has led to the emergence of social, economic, and physical issues and has faced problems in the sustainability and development of these cities. The aim of this research is to investigate, identify, and analyze the spatial zones of poverty in economic, social, and physical dimensions at the level of statistical blocks of Ilam city. The present research is descriptive-analytical in nature and applied in terms of purpose. The data used were obtained from the statistical blocks of the Statistical Center of Iran in 2016. The indicators used in this research have been examined in three dimensions: economic, social, and physical. In order to spatially analyze the zones of poverty in Ilam city, the Hot Spot Analysis technique using the Getis-Ord Gi index in the Arc GIS software environment has been used. The results of the urban poverty index integration show that 16.58 percent of the area of Ilam city is located in poor and very poor areas. The highest concentration of these areas is in the Ban Barz and Sabzi Abad districts (Region 2). Also, some of these areas are scattered in the Governorate, Hanivan, Tepe Shahed, Markazi (Region 1), Nowruz Abad (Region 3) and Azadegan (Region 4), which indicates the existence of poverty spots in other parts of the city. 21.4 percent of the area of Ilam city is located in affluent and very affluent areas. These areas are mostly located in the areas behind the Iranian Broadcasting Corporation, Pich Ashouri and Shad Abad (Region 3) and Razmandegan and Janbazan (Region 4). 62.02 percent of the city area lives in the medium urban poverty zone and is scattered in all areas of the city, especially in Region 1.

Keywords: urbanization, urban poverty, spatial distribution, Ilam.

تحلیل فضایی پراکنش فقر شهری (مطالعه موردی: شهر ایلام)^۱

چکیده

شهرها با چالش های بسیاری مواجه هستند، اما می توان گفت مهم ترین مشکلی که آنها را تهدید می کند، فقر است. وجود فقر در شهرها منجر به بروز مسائل اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شده و پایداری و توسعه این شهرها را با مشکلاتی مواجه نموده است. هدف این پژوهش، بررسی، شناسایی و تحلیل پهنه های فضایی فقر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در سطح بلوک های آماری شهر ایلام می باشد. پژوهش حاضر از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی و بنا بر هدف، کاربردی می باشد. داده های مورد استفاده از بلوک های آماری سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران به دست آمده است. شاخص های مورد استفاده در این پژوهش در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بررسی شده است. در راستای تحلیل فضایی پهنه های فقر در شهر ایلام، از تکنیک تحلیل نقاط داغ (Hot Spot Analysis) با استفاده از شاخص گتیس-ارد جی (Getis-Ord Gi) در محیط نرم افزار Arc GIS بهره گرفته شده است. نتایج تلفیق شاخص های فقر شهری نشان می دهد که ۱۶/۵۸ درصد از مساحت شهر ایلام در پهنه های فقیر و خیلی فقیر قرار دارند. بیشترین تمرکز این مناطق در ناحیه های بان برز و سبزی آباد (منطقه دو) است. همچنین، مقادیری از این پهنه ها در نواحی استانداری، هانیوان، تپه شاهد، مرکزی (منطقه یک)، نوروزآباد (منطقه سه) و آزادگان (منطقه چهار) پراکنده شده اند که نشان دهنده وجود لکه های فقر در سایر نقاط شهر نیز می باشد. ۲۱/۴ درصد از مساحت شهر ایلام در پهنه های مرفه و خیلی مرفه قرار دارند. این مناطق بیشتر در

^۱- این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد تحت همین عنوان است.

نواحی پشت صدا و سیما، پیچ عاشوری و شادآباد (منطقه سه) و رزمندگان و جانبازان (منطقه چهار) واقع شده‌اند. ۶۲/۰۲ درصد از مساحت شهر در پهنه متوسط فقر شهری زندگی می‌کنند و در تمامی مناطق شهر، به ویژه منطقه یک، پراکنده است.

کلمات کلیدی: شهرنشینی، فقر شهری، پراکنش فضایی، ایلام.

مقدمه

شهرنشینی یکی از کلان روندهای جمعیتی است که در دهه های آینده بر سیاست و عملکرد توسعه تاثیر می گذارد. در سال ۲۰۲۱، ۵۷ درصد جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می کردند (World Bank, 2023). و همچنین تا سال ۲۰۵۰ بیش از دو سوم جمعیت جهان (۶۶ درصد) شهرنشین خواهند شد (United Nations, 2018). شکل ها و جلوه های شهرنشینی روز به روز گسترده تر و پیچیده تر می شود و شهرها از توان زیادی جهت سکونت و بهره مندی مردم از فرصت های زندگی بهتر و دسترسی به آن ها برخوردار می شوند؛ با این حال فقر شهری در جهان با سرعت و حجم زیادی در حال گسترش است و با وجود دیدگاه های مختلف درباره فقر و برنامه های جهانی و ملی در مبارزه با آن، این معضل همچنان تهدید بزرگی تهدید محسوب می شود و شهرها را با جلوه های ناکارآمدی مواجه می کند. امروزه شهرها به مکان تمرکز فقر تبدیل شده اند (بزرگوار و همکاران، ۱۳۹۶: ۵). و این مسئله عامل اصلی ناپایداری شهرها به شمار می رود (نیک پور و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۴۲). برای فهم شهری شدن فقر و تحلیل آن در شهرهای جهان در حال توسعه، نمی توان آن را پدیده ای مجزا و منفرد در نظر گرفت بلکه این مسئله، حاصل عملکرد زمینه ها، عوامل، پیوندها و سازگارهای علی متعددی می باشد که در ابعاد منطقه ای و بین المللی در هر برهه از زمان باعث ظهور و تداوم الگویی متفاوت از این پدیده می شوند (موحد و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۱). از سوی دیگر در تبیین نابرابری فضایی و فقر شهری نمی توان صرفاً به بعد اقتصادی آن توجه کرد: چرا که فقر/ نابرابری فضایی، فقط پدیده فیزیکی یا اقتصادی نیست، بلکه افزون بر این ها، پدیده ای اجتماعی نیز هست. پس، بخشی از فرایند تولید و بازتولید فقر/ نابرابری شهری، فرایندی اجتماعی است (ترکمه، ۱۳۹۷: ۲). فقر پدیده پیچیده ای است و فقر شهری به عنوان یکی از اصلی ترین چالش های پیش رو در محله ها و بلوک های

شهری بر ابعاد مختلفی چون عدم امنیت مالکیت، فقر درآمدی ساکنان، آسیب پذیری معیشت شهروندان، عدم امنیت فردی، فقر سلامت و بهداشت فرد و محیط، فقر آموزشی، فقر حقوقی و محرومیت اجتماعی و سیاسی در شکل فقدان جایگاهی تعریف شده برای شهروندان در نظام برنامه ریزی و مدیریت شهری، بروز و ظهور یافته است. آنچه در مقوله فقر در حوزه مطالعات شهری اهمیت می یابد، تبلور فضایی فقر در شهرهاست (پالیزبان و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱۶). ایران نیز از جمله کشورهای در حال توسعه است که در دهه های گذشته با افزایش نرخ شهرنشینی، رشد و توسعه گسترده و شتابان شهرنشینی مواجه بوده است. شهر ایلام نیز به دلیل مرکزیت استان و ماهیت خدماتی آن همواره با افزایش جمعیت و مهاجرت های روستا- شهری روبه رو است. ایلام بر اساس آخرین سرشماری نفوس و مسکن مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ دارای ۱۹۳۰۹۳ نفر جمعیت بوده است. اطلاعات موجود نشان می دهد که در اولین سرشماری قابل استناد در سال ۱۳۳۵ رقمی برابر ۸۳۴۶ نفر جمعیت داشته است، به این ترتیب جمعیت آن طی این دوره ۶۰ ساله حدود ۲۳ برابر شده است که رشدی برابر ۵/۴ درصد را نشان می دهد. مقایسه رشد سالانه جمعیت آن با شهری کشور طی این دوره نشان می دهد که در کل دوره رشد جمعیت بیشتری از متوسط شهری کشور داشته است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). رشد گسترده جمعیت شهر ایلام و ناتوانی مدیریت شهری در پاسخگویی به نیازهای جمعیت، نقطه آغازی برای پیدایش نابرابری های مختلف در سطح شهر ایلام بوده است. این شهر نیز به دلیل مرکزیت استان و ماهیت خدماتی، تراکم جمعیتی بالا در برخی مناطق، مهاجرت های روستا- شهری، وجود اسکان غیر رسمی و وجود بافت های فرسوده و فشرده با تنزل کیفیت محیط شهری مواجه است. بر این اساس، نیاز به تدوین روشی برای اندازه گیری فقر شهری و شناسایی فقرای شهری در دوران پیچیدگی شهری ضرورت دارد. بنابراین، این پژوهش، با هدف بررسی، شناسایی و تحلیل پهنه های فضایی فقر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در سطح بلوک های آماری شهر ایلام بررسی شده است.

سابقه مطالعات مربوط به فقر شهری تقریباً طولانی است، اما رویکرد مدون و دانشگاهی به این قضیه چندان قدیمی نیست. پژوهش های متعددی در ایران و جهان انجام شده است که می توان به موارد زیر اشاره کرد:

وانگ و همکاران (۲۰۲۳)، در مطالعه ای به اندازه گیری فضایی فقر شهری با داده های سنجش از دور و سنجش اجتماعی در شهر ژنگزو پراخته اند. نتایج این پژوهش نشان می دهد استفاده از داده های بزرگ چند منبعی می تواند فقدان داده های سنجش از دور را برای اندازه گیری فضای فقر شهری بهتر جبران کند. علاوه بر این، این کلان داده های چند منبعی می توانند ویژگی های زمان بر، پرهزینه و تأخیر داده های سنتی را نیز جبران کنند. پوکو بوآنسی و همکاران (۲۰۲۰) در مطالعه ای به جغرافیای فقر شهری در شهر کوماسی غنا پرداختند. نتایج این مطالعه نشان می دهد که پیشرفت تحصیلی و وضعیت اجتماعی- اقتصادی، عوامل حیاتی موثر بر توزیع فقر بودند. این امر مستلزم مداخلات حامی فقر از سوی مقامات شهری است؛ نه تنها برای رسیدگی به مسائل مربوط به مسکن، زیرساخت های اجتماعی- اقتصادی و فرصت های شغلی، بلکه همچنین برای نظارت بر تغییرات فضایی در توزیع و تمرکز فضایی فقر در مناطق شهری جدا شده از نظر اجتماعی را محدود کند. کیسیالا و راکا (۲۰۲۱)، در پژوهشی به بررسی تجربی اثر موقعیت مکانی املاک مسکونی در ارتباط با مناطق فقیرنشین در شهر کالیش لهستان در بازه زمانی ۲۰۰۶-۲۰۱۸ پرداخته است. نتایج نشان داد که قرار گرفتن در یک منطقه فقیرنشین بر قیمت آپارتمان های نوساز تأثیرگذار است. این یافته ها علاوه بر کمک به توسعه دانش، اطلاعات مفیدی را برای توسعه دهندگان املاک، ارزیابان و مدیران شهری در راستای تعیین قیمت آپارتمان ها و جلوگیری از گسترش فقر در مناطق شهری فراهم می کند. گیو و همکارانش (۲۰۱۸)، در پژوهشی با عنوان انباشته شدن فقر در شهری ثروتمند به بررسی فقر فضایی در شهر هنگ کنگ می پردازند و با بررسی شاخص های مرتبط در سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) و

با بهره‌گیری از مدل رگرسیون وزنی و ساده خوشه‌ای فقیر را در قلمرو شناسایی کردند و در نهایت به خوشه‌ای بودن فقر در این شهر دست یافتند. صادقی و همکاران (۱۴۰۳)، در پژوهشی به تحلیل فضایی فقر و شکاف اجتماعی در منطقه ۱۱ شهرداری اصفهان پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که فقر در این منطقه دارای الگوی توزیع خوشه‌ای و خودهمبستگی فضایی است. همچنین، پهنه‌بندی‌های انجام شده نشان می‌دهد که مناطق شمال شرقی، مرکزی، شرقی و بخش‌هایی از جنوب شرقی و جنوب غربی به عنوان بلوک‌های فقیر و بسیار فقیر شناخته می‌شوند، در حالی که مناطق شمال غربی و شمالی دارای بلوک‌های مرفه و بسیار مرفه هستند. بوستان احمدی و همکاران (۱۴۰۲)، در پژوهشی به تحلیل توزیع فضایی فقر شهری در شهر بناب پرداخته‌اند. در این پژوهش از داده‌های بلوک‌های آماری شهر بناب در سال ۱۳۹۵ در قالب چهار شاخص کلی منتخب و ۳۰ زیرشاخص استفاده کرده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان داده که شاخص‌های فقر شهری در مناطق شهری بناب به‌طور متوازن توزیع نشده است و از نظر توسعه، تفاوت فاحشی بین این مناطق وجود دارد. عزیززاده و همکاران (۱۴۰۳)، در مطالعه‌ای به ارزیابی میزان فقر شهری در بلوک‌های مختلف شهر رشت و طبقه‌بندی فقر در این شهر (بسیار فقیر، فقیر، متوسط، مرفه، بسیار مرفه)، ۱۷ شاخص فقر شهری را با استفاده از نرم‌افزار Arc GIS و روش تحلیل نقاط داغ فضای فقر شهری با توجه به مولفه‌های فقر پرداخته‌اند. یافته‌های تحقیق نشان داد که نقاط داغ (مرفه، بسیار مرفه) بیشتر در هسته مرکزی شهر دیده می‌شود. از طرفی نقاط سرد (فقیر، بسیار فقیر) بیشتر در حاشیه شهر در شرق، غرب و جنوب غربی شهر رشت مشاهده می‌شود. رضایی و همکاران (۱۴۰۲)، در پژوهشی به بررسی فضایی بودن فقر شهری و شناسایی عوامل مؤثر بر سازماندهی فضایی این پدیده در تبریز پرداخته‌اند. نتایج نشان داده است که مناطق فقیر شهر تبریز در مرکز و حاشیه شهر پراکنده شده‌اند و پراکندگی این مناطق بر اساس شاخص Z به صورت خوشه‌ای می‌باشد. همچنین براساس نتایج دوگانگی فضایی فقر بین شرق و غرب شهر و نواحی پیرامونی و مرکزی مشاهده می‌شود. همچنین از عوامل مؤثر بر گسترش و سازماندهی فضایی مناطق فقیرنشین شهر می‌توان به متغیرهای سازوکار تبعیض‌آمیز و فقیرکننده مبتنی بر توزیع ناعادلانه منابع قدرت، ثروت و درآمد و افزایش شکاف طبقاتی بین اقشار مختلف در سطح کلان و افزایش بی‌رویه جمعیت شهر تبریز، ناکارآمدی بازار خرد شهر و مسکن در سطح شهر تبریز اشاره کرد. پیوسته‌گر و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی به بررسی و تحلیل شاخص‌های فقر شهری در بلوک‌های شهر یاسوج پرداختند. نتایج این تحقیق حاکی از نمره بالا و خوشه‌بندی فقر شهری در بلوک‌های غرب و شمال غرب شهر یاسوج و امتیاز پایین فقر شهری در بلوک‌های مرکزی شهر یاسوج بوده است. منطقه یک شهر یاسوج در رده متوسط تا فقیر قرار داشته و مناطق دو و سه از متوسط تا بسیار مرفه هستند و در نهایت منطقه چهار از نظر توزیع شاخص‌های فقر شهری در یاسوج در رده بسیار ضعیف قرار دارد. با بررسی مطالعات پیشین در سطح کشور، تاکنون مطالعه‌ای مرتبط با موضوع به طور خاص و با نگاه جامع در شهر ایلام (که به طور همه جانبه به ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی) پرداخته شود، انجام نشده است؛ بنابراین پژوهش حاضر می‌تواند خلأ مربوط را پر کند.

مبانی نظری

فقر، یک مسئله فراگیر و چرخه‌ای، به عنوان یکی از مشکلات اصلی دولت شناخته می‌شود (Goswami & Manna; Nakabashi, 2013). این مسئله تحت تأثیر عوامل جامعه‌شناختی، سیاسی و اقتصادی است که بر جمعیت‌های روستایی و شهری در سراسر جهان تأثیر می‌گذارد (Bank, 2012). فقر مانع اجرای دولت‌های رفاه می‌شود (Hamlin, 2008). و نابرابری اجتماعی را تشدید می‌کند. فقر موضوع اساسی است که حتی در اوایل سده بیست و یکم، به عنوان یکی از

پایدارترین بحران های اجتماعی- اقتصادی در بسیاری از کشورهای جهان شناخته می شود (Khan, 2015)؛ از این رو، فقر چالشی بزرگ برای رشد اقتصادی و دست یابی به اهداف توسعه پایدار است (Jagadeswaran, 2022). فقر پدیده ای پیچیده است که به طرق مختلف توسط دانشگاهیان و دست اندرکاران توسعه مورد توجه قرار گرفته است. با وجود این واقعیت که در طول سالیان متمادی تعاریفی مختلف از فقر ارائه شده است (Abdul-Mumin & Shamshiry, 2014; Ya, 2013; Wu & Qi, 2017; Singh & Singh, 2024). به دلیل پیچیدگی آن، تعریف مورد توافق جهانی از فقر وجود ندارد. فقر به طور سنتی برحسب مصرف و مخارج ارزیابی می شود که این موضوع دارای محدودیت تک بعدی است و ابعاد مختلف محرومیت را منعکس نمی کند. تعریف فقر شهری در طول زمان تکامل یافته و این امر درک آن را پیچیده کرده است. می توان آن را به عنوان کمبود مسکن، مراقبت های بهداشتی، خدمات اضطراری، مدیریت پسماند، فاضلاب، و امکانات آب آشامیدنی در مناطق شهری تعریف کرد (Hanchett et al, 2003). رویکرد اقتصادی مرسوم افراد فقیر و بسیار فقیر را براساس میزان درآمد یا مصرفشان شناسایی می کند (Satterthwaite, 1995; UN-Haitat, 2016). فقر با استفاده از عبارت های مطلق و نسبی تعریف می شود: فقر مطلق شامل نوسانات درآمدی است که بر توانایی برآوردن نیازهای اولیه شخصی مانند غذا، سرپناه و مراقبت های بهداشتی تاثیر می گذارد؛ در حالی که فقر نسبی که ناتوانی در برآوردن مداوم این نیازها اشاره دارد (Jolliffe, 2001). محققان جامعه شناسی، اقتصاد و سیاست عمیقاً با مسئله فقر شهری درگیر هستند (Banks et al, 2020). تعریف فقر شهری تکامل یافته است. گذشت زمان، درک آن را پیچیده می کند. برنامه ریزی و اجرای ناکافی می تواند فقر شهری را تداوم بخشد یا تغییر دهد، اما به ندرت ریشه کن می شود. عوامل مختلف چندبعدی و مرتبط با هم در فقر شهری نقش دارند، از جمله مهاجرت از روستا به شهر، زیرا مناطق شهری فرصت های اقتصادی، بهداشتی و آموزشی بهتری نسبت به مناطق روستایی ارائه می دهند. کنترل یا قطع مهاجرت داخلی راه حل مناسبی برای کاهش فقر شهری نیست، زیرا هر فرد حاشیه نشین حق زندگی مدنی و فرصت بهبود کیفیت زندگی خود را دارد. در نتیجه، فقر شهری سریع ترین و قابل مشاهده ترین شکل فقر است (Sridhar, 2015). فقر شهری به طور گسترده متفاوت است و هر شهر با چالش های منحصر به فرد مرتبط با فقر روبرو است. کلان شهرها در مقایسه با سایر مناطق، نرخ فقر شهری قابل توجهی دارند (Ravallion et al, 2007). عوامل متعددی در فقر شهری نقش دارند، از جمله نابرابری و اختلاف درآمد غیرساختارمند. فقدان استقلال، تبعیض و نابرابری در دولت محلی نیز منجر به پیامدهای برنامه های ضعیف برای ریشه کنی فقر می شود (Kaiser & Nabila, 2024). رسیدگی به نابرابری شهری می تواند به کاهش نرخ فقر کمک کند، زیرا بین فقر، نابرابری و رشد اقتصادی ارتباط وجود دارد. تله های فقر که نابرابری درآمد، توزیع غیراخلاقی منابع و کمبود منابع را افزایش می دهند، نرخ فقر کشور را بیشتر تشدید کرده و مشکلات اجتماعی مختلف را تشدید می کنند.

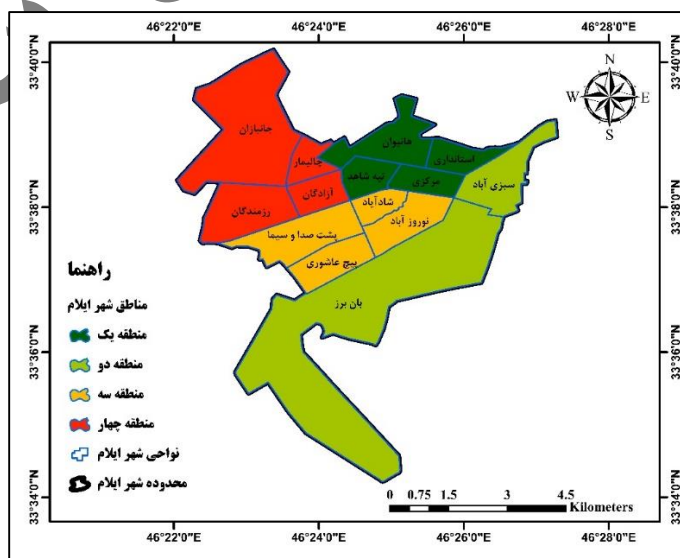
روش شناسی

پژوهش حاضر، از نظر ماهیت، توصیفی- تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی است، واحدهای آماری مورد بررسی، بلوک های مسکونی شهر ایلام در سال ۱۳۹۵ هستند. برای جمع آوری اطلاعات، از روش های مطالعه اسنادی و کتابخانه ای به منظور بررسی دیدگاه ها، نظریات و تجربیات موجود استفاده شده است. ابتدا شاخص های کلیدی که وضعیت فقر شهری را منعکس می کنند بر اساس ادبیات موضوع و درک از وضعیت منطقه انتخاب شده اند. برای سنجش فقر شهری حداقل از ۲۴ زیر معیار شامل زیرمعیارهای مربوط به شاخص های فقر اقتصادی (بار اقتصادی، بار تکفل واقعی، درصد اشتغال کل، درصد

اشتغال مردان، درصد اشتغال زنان، درصد بیکاری کل، درصد بیکاری مردان، درصد بیکاری زنان، بار معیشت)، کالبدی (تراکم خانوار در واحد مسکونی، تراکم نفر در واحد مسکونی، درصد واحدهای مسکونی استیجاری، درصد واحدهای مسکونی با مصالح کم دوام، درصد واحدهای مسکونی با مساحت کمتر از پنجاه متر) و اجتماعی (نسبت سالخوردگی، نسبت جنسی، متوسط بعد خانوار، درصد مهاجران وارد شده، درصد بی‌سوادی کل، درصد اشتغال به تحصیل، نسبت درصد سرباری، نسبت طلاق، درصد مردان بی‌سواد، درصد زنان بی‌سواد)، بسته به جهت هر شاخص (مثبت یا منفی بودن) با روش بی‌مقیاس سازی فازی نرمال شده‌اند. برای شناسایی الگوهای فضایی و خوشه‌بندی مناطق، از تکنیک تحلیل لکه‌های داغ (Hot Spot Analysis) در محیط نرم‌افزار Arc GIS بهره گرفته شده است. سپس، نقشه‌هایی که از تحلیل لکه‌های داغ به دست آمد به فرمت رستری (مانند شبکه‌ای از پیکسل‌ها) تبدیل شده‌اند. در مرحله بعد با استفاده از ابزار "Raster Calculator" لایه‌های رستری با هم ترکیب گردید و در نهایت این لایه‌های رستری را با ابزار "Polygon To Raster" به لایه‌های وکتوری (اشکال هندسی) تبدیل نموده و نقشه نهایی پهنه‌بندی فقر شهری بر اساس شاخص‌های مربوطه تهیه شد. بعد از پهنه‌بندی فقر شهری در سطح بلوک‌های شهری، برای مشخص کردن فقر در سطح مناطق شهری، اطلاعات بلوکهای شهری، به لایه نواحی و مناطق شهری تبدیل خواهد شد.

محدوده مورد مطالعه

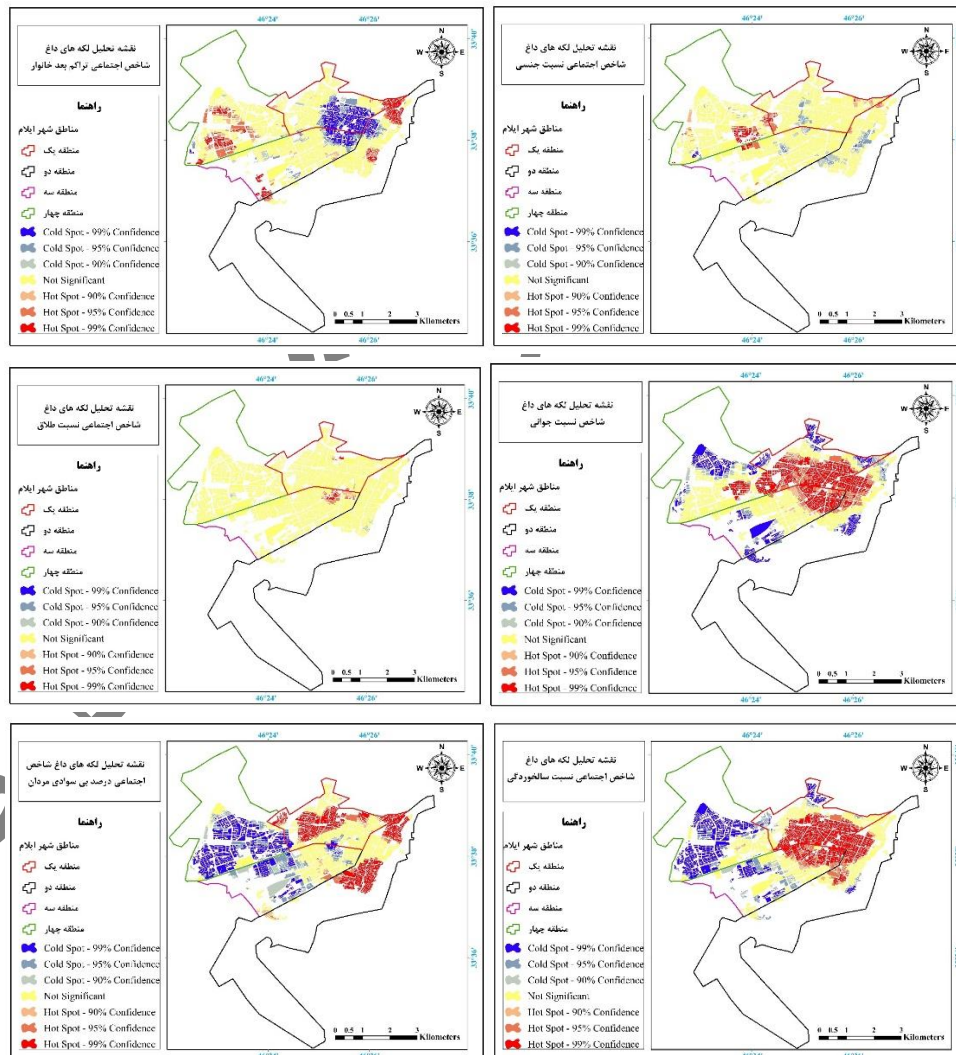
شهر ایلام مرکز استان ایلام از نظر عرض جغرافیایی در ۴۶ درجه و ۲۶ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۳۸ دقیقه عرض شمالی واقع شده است و از نظر موقعیت جغرافیایی در غرب و جنوب غرب کشور قرار دارد. ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۳۶۳ متر است. این شهر در دره ای کوهستانی و در دامنه جنوبی کبیر کوه از سلسه جبال زاگرس واقع شده است. شهر ایلام براساس آخرین سرشماری نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، در سال ۱۳۹۵ دارای ۱۹۴۰۳۰ نفر جمعیت بوده است. (شیخی، ۱۳۹۷: ۱۳۱). این شهر از نظر تقسیمات کالبدی شامل ۱۴ ناحیه و ۴ منطقه شهری است (مطالعات بازنگری طرح جامع، ۱۳۹۲).

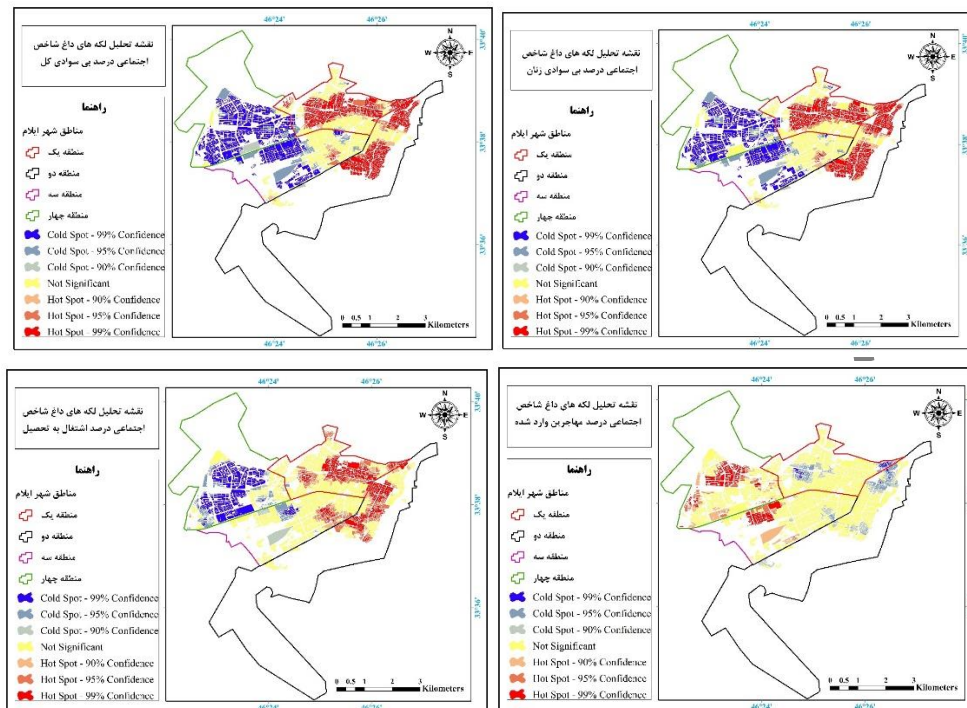

یافته های تحقیق

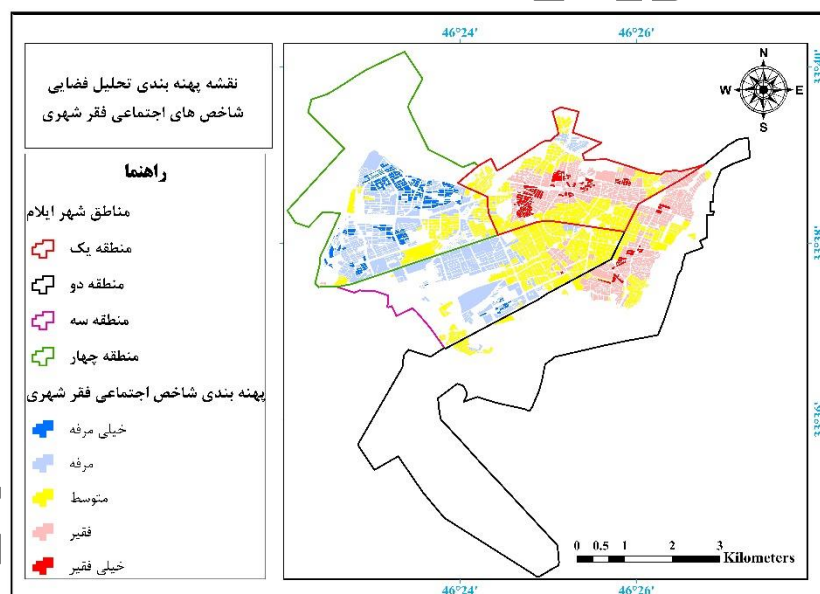
تحلیل فضایی شاخص های اجتماعی فقر شهری

در این مطالعه با بهره گیری از قابلیت های پیشرفته تحلیل فضایی در محیط GIS، ابتدا تمامی شاخص های اجتماعی مرتبط با فقر شهری در شهر ایلام مورد بررسی قرار گرفتند. که در این مرحله، با به کارگیری تکنیک تحلیل لکه های داغ (Hotspot Analysis)، مناطق با تمرکز بالا و معنی دار شاخص های اجتماعی شناسایی و طبقه بندی شدند (شکل ۲). پس از آن، نقشه های حاصل از تحلیل لکه های داغ برای هر شاخص اجتماعی، با یکدیگر تلفیق شده و نقشه نهایی پهنه بندی فقر شهری بر مبنای شاخص اجتماعی فقر شهری در سطح مناطق مختلف شهر ایلام تهیه شده است (شکل ۳). در نهایت، به منظور ارزیابی کمی و کیفی نتایج حاصل، تعداد بلوک ها و درصد مساحت هر یک از پهنه های فقر (شامل خیلی فقیر، فقیر، متوسط، مرفه و خیلی مرفه) براساس تلفیق شاخص های اجتماعی محاسبه و در قالب جدول (۱) ارائه گردید

شکل ۲- نقشه شاخص های اجتماعی فقر شهری

شکل ۳- نقشه پهنه بندی فضایی شاخص های اجتماعی فقر شهری

جدول ۱- تعداد و درصد پهنه های فقر بر مبنای تلفیق شاخص های اجتماعی

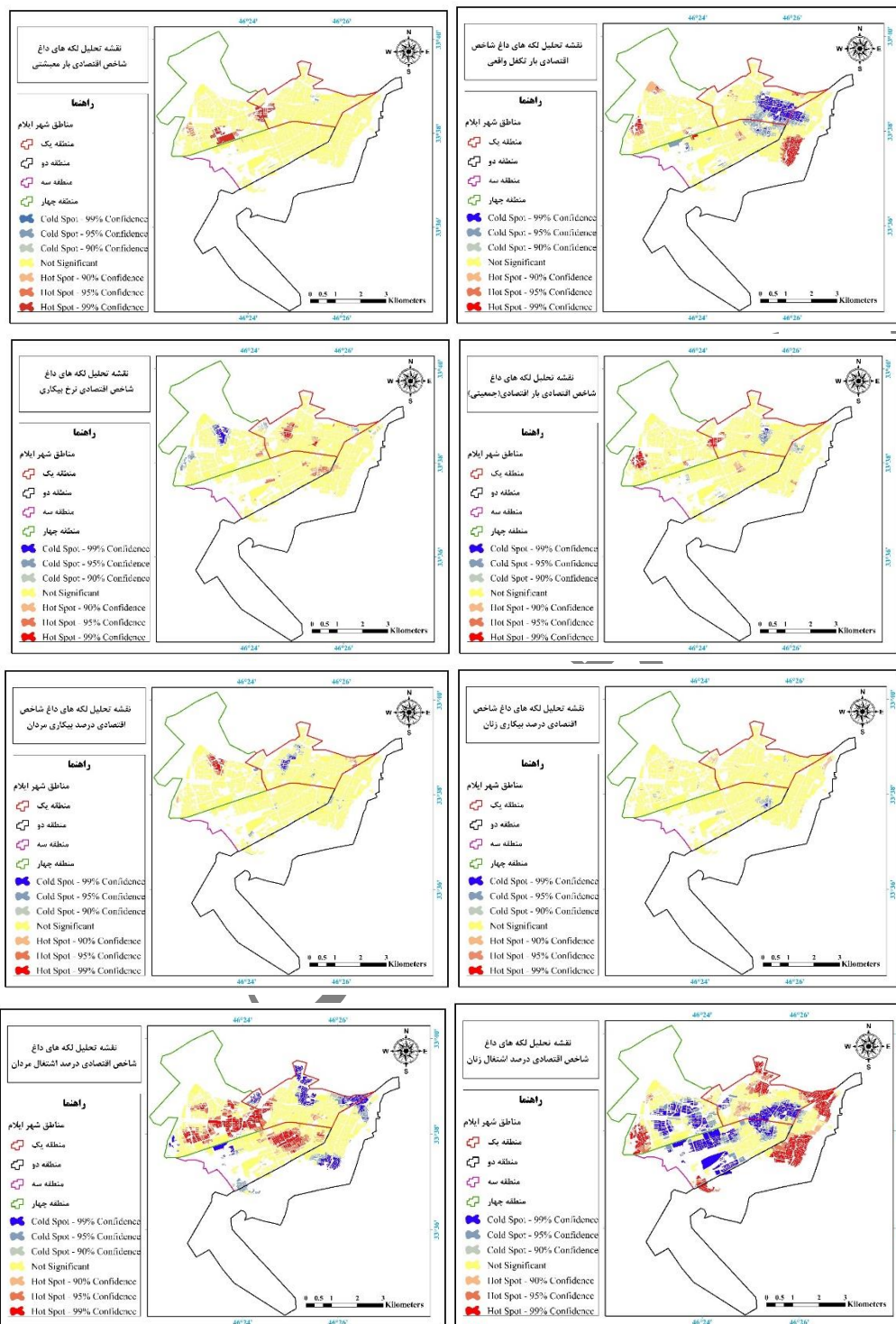
پهنه	بلوک		مساحت (هکتار)		جمعیت		خانوار	
	تعداد	درصد	مقدار	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
خیلی فقیر	۱۰۴	۴/۲۲	۳۳/۹۲	۳/۶۹	۸۷۲۴	۴/۶۵	۲۴۳۳	۴/۵۹
فقیر	۷۱۵	۲۹/۰۱	۲۰۹/۳۶	۲۲/۷۵	۵۲۵۴۵	۲۷/۹۸	۱۴۶۱۲	۲۷/۵۹
متوسط	۸۶۹	۳۵/۲۷	۳۵۵/۶۱	۳۸/۶۵	۶۴۶۲۳	۳۴/۴۱	۱۸۲۷۳	۳۴/۵۰
مرفه	۵۸۱	۲۳/۵۸	۲۶۸/۵۸	۲۹/۱۹	۴۵۷۰۸	۲۴/۳۳	۱۲۹۳۰	۲۴/۴۱

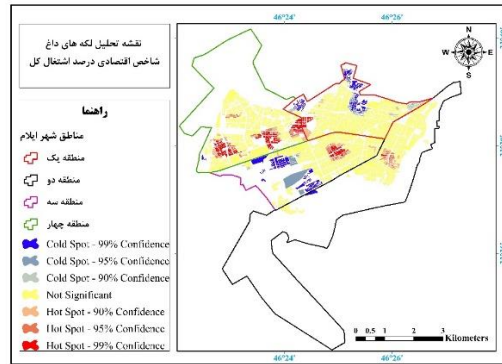
خیلی مرفه	۱۹۵	۷/۹۱	۵۲/۵	۵/۷۱	۱۶۵۰۹	۸/۶۳	۴۷۱۵	۸/۹۰
-----------	-----	------	------	------	-------	------	------	------

در این شاخص پهنه فقیر و خیلی فقیر در قسمت های شمال و شمال شرق و پهنه مرفه و خیلی مرفه در قسمت های شمال غرب و جنوب غرب شهر مشاهده می شود. با توجه به نقشه (۳) و جدول (۱)، نتایج نشان می دهند که منطقه یک (شامل ناحیه های مرکزی، استانداری، هانیوان و تپه شاهد) و منطقه دو (به ویژه ناحیه های سبزی آباد و بان برز)، بیشترین تراکم از مناطق فقیر و خیلی فقیر را به خود اختصاص داده اند. این مناطق که با رنگ های قرمز و صورتی در نقشه فقر شهری مشخص شده اند، حدود ۲۶/۴۴ درصد از مساحت شهر، ۸۱۹ بلوک، ۶۱۲۶۹ نفر جمعیت و ۱۷۰۴۵ خانوار را در بر می گیرند. این وضعیت نشان دهنده نقش کلیدی شاخص های اجتماعی در تشدید فقر در این نواحی است، به طوری که پراکنش فضایی شاخص هایی از قبیل تراکم جمعیتی، میزان خانوار و بعد خانوار، نرخ بیسوادی، مهاجرت های روستایی و گسترش حاشیه نشینی، کیفیت پایین تر زندگی، دسترسی محدود به خدمات، اشتغال کمتر و شاید ناهمگنی های اجتماعی در این مناطق، به طور مستقیم با فقر شهری مرتبط است. همچنین، وجود بخش هایی از نواحی نوروزآباد در منطقه سه به عنوان یک پهنه فقیر، اهمیت بررسی دقیق تر عوامل اجتماعی مؤثر در این منطقه را برجسته می سازد. در مقابل، منطقه چهار (شامل ناحیه های جانبازان، آزادگان، رزمندگان و چالیمار) به همراه دو نواحی از منطقه دو (پشت صدا و سیما و پیچ عاشوری) بیشترین سهم را در مناطق مرفه و خیلی مرفه دارند. این مناطق با ۳۴/۹۰ درصد از مساحت شهر، ۷۷۶ بلوک، ۶۲۲۱۷ نفر جمعیت و ۱۷۶۴۵ خانوار، نشان دهنده وضعیت اقتصادی و اجتماعی مطلوب تر ساکنان آن هاست. این امر می تواند ناشی از دسترسی بهتر به فرصت های شغلی، کیفیت بالاتر خدمات اجتماعی و زیرساخت های بهتر در این نواحی باشد. بخش قابل توجهی از شهر ایلام، معادل ۳۸/۶۵ درصد از مساحت آن، در پهنه متوسط فقر شهری قرار دارد که در تمام مناطق شهر پراکنده است. این نواحی که با رنگ زرد مشخص شده اند، شامل ۸۶۹ بلوک، ۶۴۶۲۳ نفر جمعیت و ۱۸۲۷۳ خانوار می شوند. این گستردگی پهنه متوسط نشان دهنده وجود چالش های اقتصادی و اجتماعی در مقیاس وسیع تر در شهر ایلام است که نیازمند توجه برنامه ریزان شهری برای بهبود شرایط و جلوگیری از تبدیل شدن آن ها به مناطق فقیر است.

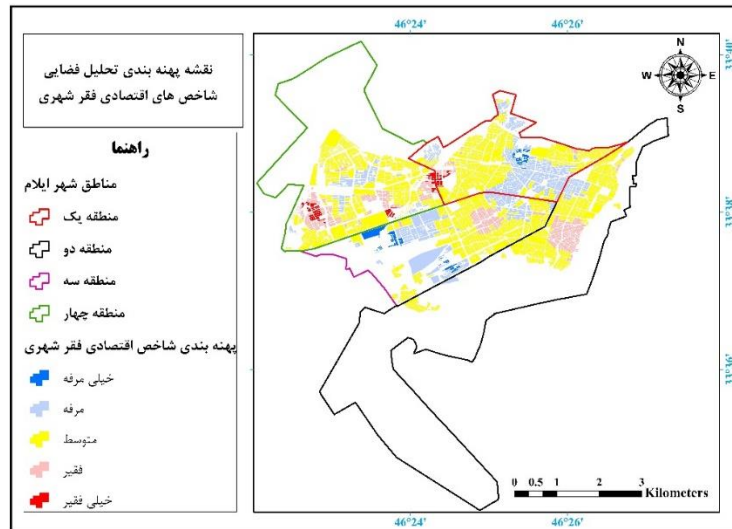
تحلیل فضایی شاخص های اقتصادی فقر شهری

بعد از تهیه نقشه تمامی شاخص های اقتصادی مرتبط با فقر شهری و دسته بندی آنها (شکل ۴)، لکه های داغ اقتصادی با در نظر گرفتن معیارهای آماری و شاخص های اقتصادی فقر شهری، در محیط GIS با یکدیگر تلفیق و همپوشانی داده شدند (شکل ۵). به منظور ارزیابی دقیق تر نتایج این پهنه بندی، تعداد بلوک های شهری و درصد مساحت هر یک از پهنه های فقر (شامل مناطق خیلی فقیر، فقیر، متوسط، مرفه و خیلی مرفه) بر مبنای تلفیق شاخص های اقتصادی استخراج و در جدول (۲) ارائه گردید.

شکل ۴- نقشه شاخص های اقتصادی فقر شهری

شکل ۵- نقشه پهنه بندی فضایی شاخص های اقتصادی فقر شهری

جدول ۲- تعداد و درصد پهنه های فقر بر مبنای تلفیق شاخص های اقتصادی

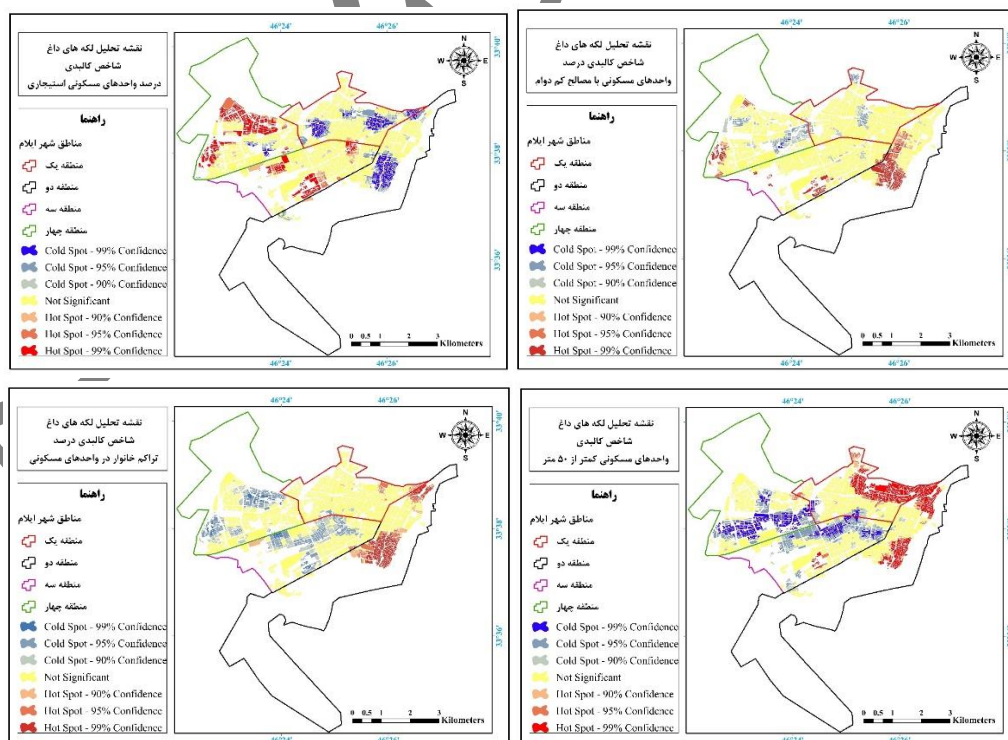
پهنه	بلوک		مساحت (هکتار)		جمعیت		خانوار	
	تعداد	درصد	مقدار	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
خیلی فقیر	۵۹	۲/۳۹	۱۴/۶	۱/۵۹	۲۹۲۷	۱/۵۶	۷۹۵	۱/۵۰
فقیر	۳۸۵	۱۵/۶۱	۹۴/۸	۱۰/۳	۲۴۳۰۴	۱۲/۹۴	۶۶۸۵	۱۲/۶۲
متوسط	۱۴۸۳	۶۰/۱۳	۵۷۹/۹۸	۶۲/۹۶	۱۱۷۶۲۴	۶۲/۹۶	۳۲۷۴۸	۶۱/۸۳
مرفه	۴۸۸	۱۹/۷۹	۲۱۳	۲۳/۱۳	۳۹۰۶۴	۲۰/۸	۱۱۵۳۱	۲۱/۷۷
خیلی مرفه	۵۲	۲/۰۶	۱۸/۵۸	۲/۰۲	۴۰۸۱	۲/۰۷	۱۲۲۱	۲/۲۷

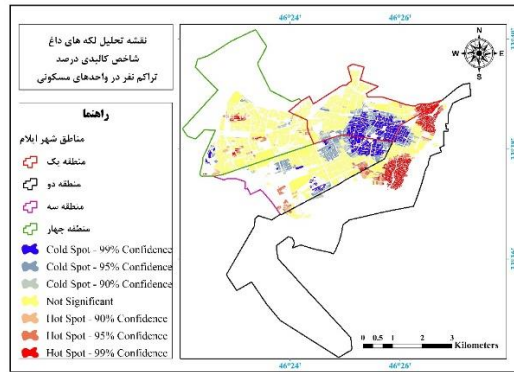
با استناد به نقشه (۵) و جدول (۲) که نتایج تحلیل فضایی لکه های داغ بر اساس نه شاخص اقتصادی و تلفیق آن ها را نشان می دهد، می توان دریافت که الگوی فقر اقتصادی در شهر ایلام توزیع متفاوتی در مناطق چهارگانه دارد. به طور کلی، مناطق فقیر و خیلی فقیر عمدتاً در منطقه چهار (ناحیه های رزمندگان و آزادگان) و بخش هایی از منطقه سه (ناحیه های نوروزآباد و شادآباد) و همچنین منطقه دو (نواحی بان برز) تمرکز یافته اند. این مناطق، که با رنگ های قرمز و صورتی در نقشه مشخص شده اند، حدود ۱۱/۸۹ درصد از مساحت شهر، ۴۴۴ بلوک، ۲۷۲۳۱ نفر جمعیت و ۷۴۸۰ خانوار را در بر می گیرند. این نشان دهنده اثرگذاری قوی شاخص های اقتصادی نامساعد بر وضعیت معیشتی ساکنان آن ها است. این پدیده

نشان می‌دهد که دسترسی ناکافی به فرصت‌های اقتصادی، درآمد پایین، و شاید بیکاری بالا در این نواحی، به طور مستقیم با سطوح بالای فقر مرتبط است. در نقطه مقابل، مناطق خیلی مرفه عمدتاً در منطقه سه (ناحیه‌های پشت صدا و سیما و پیچ عاشوری) و منطقه یک (نواحی هانیوان) مشاهده می‌شوند. همچنین، مناطق مرفه در بخش‌هایی از منطقه سه (نوروزآباد، شادآباد، پشت صدا و سیما و پیچ عاشوری)، منطقه چهار (جانبازان و رزمندگان)، منطقه یک (مرکزی، استانداری و هانیوان) و منطقه دو (سبزی آباد) پراکنده هستند. این نواحی که عمدتاً با رنگ‌های آبی تیره و روشن در نقشه مشخص شده‌اند، حدود ۲۵/۱۵ درصد از مساحت شهر، ۵۴۰ بلوک، ۴۳۱۴۵ نفر جمعیت و ۱۲۷۵۲ خانوار را در بر می‌گیرند. بیانگر وجود شاخص‌های اقتصادی مطلوب، سطح درآمد بالاتر، و دسترسی بهتر به فرصت‌های شغلی و اقتصادی هستند. نکته قابل توجه، گستردگی پهنه‌ی متوسط فقر شهری است که اکثریت شهر ایلام، یعنی حدود ۶۲/۹۶ درصد از مساحت آن را پوشش می‌دهد. این مناطق که با رنگ زرد مشخص شده‌اند و در تمامی مناطق شهر پراکنده هستند، شامل ۱۴۸۳ بلوک، ۱۱۷۶۲۴ نفر جمعیت و ۳۲۷۴۸ خانوار می‌شوند.

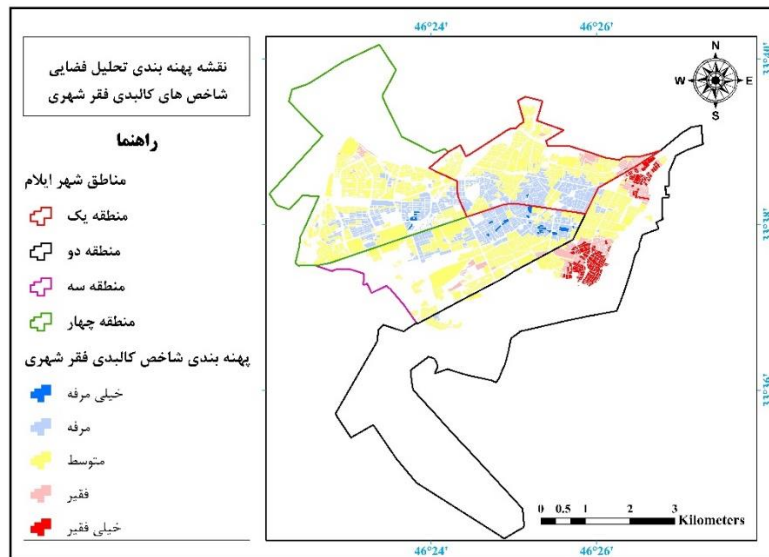
تحلیل فضایی شاخص‌های کالبدی فقر شهری

پس از گردآوری و تحلیل داده‌های مرتبط با شاخص‌های کالبدی، نقشه تحلیل فضایی با بهره‌گیری از تکنیک تحلیل لکه‌های داغ (Hot Spot Analysis) در محیط سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) تهیه گردید. در ادامه، با ادغام لایه‌های اطلاعاتی مختلف در محیط GIS، نقشه پهنه‌بندی فضایی کالبدی فقر شهری تدوین گردید (شکل ۶). اطلاعات مربوط به تعداد بلوک‌های شهری، مساحت هر پهنه و درصد هر یک از پهنه‌های فقر (شامل مناطق خیلی فقیر، فقیر، متوسط، مرفه و خیلی مرفه) بر مبنای تلفیق شاخص‌های کالبدی استخراج و در جدول (۳) ارائه گردید.

شکل ۶- نقشه شاخص های کالبدی فقر شهری

شکل ۷- نقشه پهنه بندی فضایی شاخص های کالبدی فقر شهری

جدول ۳- تعداد و درصد پهنه های فقر بر مبنای تلفیق شاخص های کالبدی

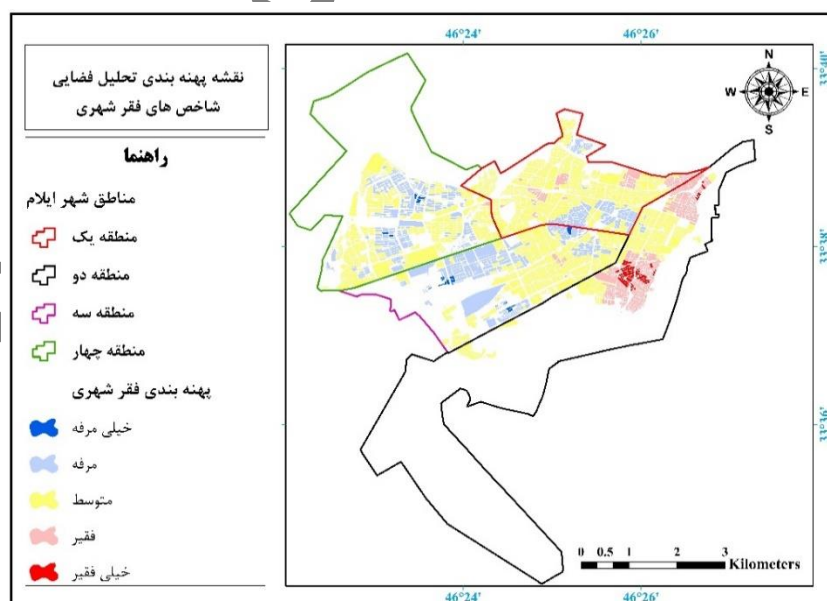
خانوار	جمعیت		مساحت (هکتار)		بلوک		پهنه
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۶/۲۷	۳۳۲۳	۶/۵۲	۱۲۲۶۱	۴/۷۶	۴۳/۸۷	۷/۳۴	خیلی فقیر
۸/۲۱	۴۳۵۱	۸/۶۱	۱۶۱۷۹	۶/۴۰	۵۸/۹۸	۸/۵۹	فقیر
۵۷/۸۳	۳۰۶۲۹	۵۷/۷۲	۱۰۸۴۱۹	۶۱/۰۸	۵۶۲/۶۳	۵۵/۱۵	متوسط
۲۶/۶۲	۱۴۱۱۹	۲۶/۱۳	۴۹۱۴۰	۲۶/۷۰	۲۴۵/۹۲	۲۷/۹	مرفه
۱/۰۵۴	۵۵۸	۰/۹۹۷	۱۸۷۲	۱/۰۶	۹/۸	۱/۰۱۴	خیلی مرفه

در این شاخص پهنه فقیر و خیلی فقیر در قسمت های شمال شرق و جنوب شرق و پهنه مرفه و خیلی مرفه در قسمت های مرکزی و شمال غرب شهر مشاهده می شود. نتایج بیانگر آن است که بیشترین تمرکز مناطق فقیر و خیلی فقیر بر اساس شاخص های کالبدی در منطقه دو، به ویژه در نواحی بان برز و سبزی آباد مشاهده می شود. این مناطق، که حدود ۱۱/۱۶ درصد از مساحت شهر را تشکیل می دهند، شامل ۳۹۳ بلوک، ۲۸۴۴۰ نفر جمعیت و ۷۶۷۴ خانوار هستند. همچنین، مقدار کمی از این مناطق در ناحیه استانداری (منطقه یک)، پیچ عاشوری (منطقه سه) و جانبازان (منطقه چهار) نیز وجود

دارد. تمرکز فقر در این نواحی نشان‌دهنده وضعیت نامناسب شاخص‌های کالبدی مانند کیفیت مسکن، واحدهای مسکونی کم دوام، تراکم خانوار و نفر در مسکن، دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها در این مناطق است. در مقابل، مناطق خیلی مرفه بیشتر در نواحی نوروزآباد و شادآباد (منطقه سه) و آزادگان (منطقه چهار) قرار دارند. مناطق مرفه نیز در نواحی نوروزآباد، شادآباد و پشت صدا و سیما (منطقه سه)، آزادگان، رزمندگان و بخش کمی از جانبازان (منطقه چهار) و مرکزی، تپه شاهد و بخش کمی از استانداری (منطقه یک) پراکنده هستند. این مناطق، که ۲۷/۷۶ درصد از مساحت شهر را شامل می‌شوند، ۷۱۳ بلوک، ۵۱۰۱۲ نفر جمعیت و ۱۴۶۷۷ خانوار را در خود جای داده‌اند. این نواحی نشان‌دهنده وضعیت مطلوب شاخص‌های کالبدی و واحدهای مسکونی با دوام و کیفیت بالای زندگی در این مناطق است. بیشترین سهم به پهنه متوسط با ۶۱/۰۸ درصد از مساحت شهر که شامل ۱۳۶۰ بلوک و ۳۰۶۲۹ خانوار است و ۱۰۸۴۱۹ نفر در این پهنه زندگی می‌کنند. این مناطق، که در تمامی مناطق شهر با رنگ زرد مشخص شده‌اند، نشان‌دهنده وضعیت متوسط شاخص‌های کالبدی و نیاز به بهبود در این نواحی است.

تحلیل فضایی شاخص‌های فقر شهری بر مبنای تلفیق شاخص‌ها

به منظور ارزیابی کمی و دقیق‌تر نتایج پهنه‌بندی، اطلاعات مربوط به تعداد بلوک‌های شهری، مساحت هر پهنه و درصد آنها بر مبنای تلفیق شاخص‌های فقر شهری با در نظر گرفتن نتایج حاصل از تحلیل‌های فضایی ارائه شده در شکل (۸) و جدول (۴)، می‌توان تحلیلی عمیق‌تر از وضعیت فقر شهری در شهر ایلام به دست آورد. این جدول، که توزیع بلوک‌های شهری، مساحت و درصد هر یک از پهنه‌های فقر را بر اساس تلفیق شاخص‌های مختلف نشان می‌دهد، امکان ارزیابی دقیقی از ابعاد مکانی فقر را فراهم می‌آورد. این اطلاعات، ستون فقرات برنامه‌ریزی‌های شهری مبتنی بر شواهد را تشکیل داده و به تصمیم‌گیرندگان کمک می‌کند تا با شناسایی دقیق مناطق نیازمند مداخله و اولویت‌بندی آن‌ها، تخصیص بهینه‌تری از منابع را صورت دهند.

شکل ۸- نقشه پهنه‌بندی فضایی شاخص‌های فقر شهری

جدول ۴- تعداد و درصد پهنه های فقر بر مبنای تلفیق شاخص ها (اجتماعی، اقتصادی و کالبدی)

پهنه	بلوک		مساحت (هکتار)		جمعیت		خانوار	
	تعداد	درصد	مقدار	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
خیلی فقیر	۵۱	۲/۰۶۸	۱۲/۵۲	۱/۳۶	۳۷۱۸	۱/۹۸	۱۰۲۵	۱/۹۴
فقیر	۳۵۸	۱۴/۵۱	۹۸/۷۸	۱۰/۷۲	۲۵۷۴۶	۱۳/۷۱	۶۹۱۴	۱۳/۰۶
متوسط	۱۵۳۰	۶۲/۰۱۸	۵۶۸/۸۴	۶۱/۷۷	۱۱۳۵۰۶	۶۰/۴۳	۳۱۸۳۵	۶۰/۱۱
مرفه	۵۰۷	۲۰/۵۵	۲۳۴/۴۶	۲۵/۴۶	۴۳۱۴۲	۲۲/۹۷	۱۲۶۸۶	۲۳/۹۵
خیلی مرفه	۲۱	۰/۸۵	۶/۳۲	۰/۶۸	۱۶۹۷	۰/۹۰۳	۵۰۳	۰/۹۴۹

نتایج تلفیق شاخص های فقر شهری نشان می دهد که ۱۶/۵۸ درصد از مساحت شهر ایلام (۴۰۹ بلوک، ۲۹۴۶۴ نفر و ۷۹۳۹ خانوار) در پهنه های فقیر و خیلی فقیر قرار دارند. بیشترین تمرکز این مناطق در ناحیه های بان برز و سبزی آباد (منطقه دو) است. همچنین، مقادیری از این پهنه ها در نواحی استانداری، هانیوان، تپه شاهد، مرکزی (منطقه یک)، نوروزآباد (منطقه سه) و آزادگان (منطقه چهار) پراکنده شده اند. این نواحی با مشکلات متعددی در زمینه های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی مواجه هستند. به عنوان مثال، وضعیت نامناسب مسکن، تراکم بالای جمعیت، کمبود فرصت های شغلی و دسترسی محدود به خدمات از جمله چالش های اصلی این مناطق محسوب می شوند. ۲۱/۴۰ درصد از مساحت شهر ایلام (۵۲۸ بلوک، ۴۴۸۳۹ نفر و ۱۳۱۸۹ خانوار) در پهنه های مرفه و خیلی مرفه قرار دارند. این مناطق بیشتر در نواحی پشت صدا و سیما، پیچ عاشوری و شادآباد (منطقه سه) و رزمندگان و جانبازان (منطقه چهار) واقع شده اند. این نواحی از وضعیت نسبتاً بهتری در زمینه های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی برخوردارند. دسترسی به خدمات باکیفیت، مسکن مناسب و فرصت های شغلی بهتر از جمله عواملی هستند که به رفاه نسبی این مناطق کمک کرده اند. بیشترین سهم از مساحت شهر ایلام به پهنه ی متوسط با ۶۲/۰۲ درصد از مساحت شهر (۱۵۳۰ بلوک، ۱۱۳۵۰۵ نفر و ۳۱۸۳۵ خانوار) اختصاص دارد و در تمامی مناطق شهر، به ویژه منطقه یک، پراکنده است. این بدین معناست که بخش قابل توجهی از جمعیت شهر در شرایطی قرار دارند که نه می توان آنها را فقیر محسوب کرد و نه مرفه. این گروه جمعیتی نیازمند توجه ویژه ای هستند، زیرا با اندکی تغییر در شرایط اقتصادی و اجتماعی، ممکن است به سمت فقر سوق پیدا کنند.

با توجه به نقشه ارائه شده، می توان مشاهده کرد که توزیع فضایی فقر در شهر ایلام به این صورت است (شکل ۸):

- مناطق خیلی فقیر (قرمز): عمدتاً در منطقه دو متمرکز شده اند، به ویژه در نواحی بان برز و سبزی آباد.
- مناطق فقیر (صورتی): در اطراف مناطق خیلی فقیر و در برخی نقاط دیگر شهر پراکنده اند.
- مناطق متوسط (زرد): بخش عمده ای از شهر را در بر می گیرند و در تمام مناطق شهر دیده می شوند.
- مناطق مرفه (آبی روشن) و خیلی مرفه (آبی تیره): بیشتر در مناطق سه و چهار قرار دارند.

تحلیل تطبیقی فقر شهری بر مبنای شاخص های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی

نتایج مقایسه ای فقر شهری براساس شاخص های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی در جدول (۵) نشان می دهد: در بعد اجتماعی، بخش عمده ای از منطقه در پهنه های متوسط (۵۳/۳ درصد) و مرفه (۲۳/۶ درصد) قرار دارند. این نشان می دهد که اکثریت جمعیت از نظر شاخص های اجتماعی در وضعیت متوسط به بالا قرار دارند. پهنه های فقیر (۲۶ درصد) و خیلی فقیر (۴/۲ درصد) نیز سهم قابل توجهی دارند، به ویژه پهنه فقیر که بخش مهمی از جمعیت را در خود جای داده

است. این می‌تواند نشان‌دهنده وجود چالش‌های اجتماعی در بخش‌هایی از شهر باشد. در پهنه خیلی فقیر در شاخص اجتماعی، نسبت جمعیت (۴/۶۵ درصد) و خانوار (۴/۵۹) از مساحت (۳/۶۸ درصد) بیشتر است که نشان‌دهنده تراکم بالاتر در این مناطق است.

بعد اقتصادی تصویر متفاوتی را نشان می‌دهد. سهم پهنه متوسط در اینجا بسیار غالب است (۶۰ درصد) این یعنی بخش اعظم شهر از نظر اقتصادی در وضعیت میانی قرار دارد. پهنه های فقیر (۱۵/۶ درصد) و خیلی فقیر (۲/۴ درصد) در بعد اقتصادی سهم بسیار کمتری نسبت به بعد اجتماعی دارند. این تفاوت قابل توجه است و ممکن است بیانگر این باشد که چالش‌های اقتصادی در مقایسه با چالش‌های اجتماعی، کمتر گسترده هستند یا در مناطق متفاوتی متمرکز شده‌اند. در پهنه خیلی فقیر در شاخص اقتصادی، نسبت جمعیت (۱/۵۶ درصد) و خانوار (۱/۵ درصد) از مساحت (۱/۵۸ درصد) کمتر است که نشان‌دهنده تراکم پایین‌تر در این مناطق است.

در بعد کالبدی نیز پهنه متوسط (۵۵/۱ درصد) بیشترین سهم را از نظر بلوک و مساحت دارد. پهنه خیلی فقیر در بعد کالبدی نسبت به بعد اجتماعی و اقتصادی، سهم بیشتری از نظر مساحت (۴/۷۷ درصد) و جمعیت (۶/۵ درصد) دارد. این ممکن است به این معنی باشد که مناطق کالبدی که به عنوان "خیلی فقیر" شناخته می‌شوند، وسعت بیشتری دارند یا جمعیت بیشتری را در خود جای داده‌اند، حتی اگر از نظر اقتصادی یا اجتماعی وضعیت متفاوتی داشته باشند. لذا در هر سه بعد، پهنه متوسط بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است. این نشان می‌دهد که بخش بزرگی از شهر، چه از نظر اجتماعی، چه اقتصادی و چه کالبدی، در وضعیت میانی قرار دارد. همچنین بیشترین تفاوت‌ها در سطوح پایین‌تر فقر (خیلی فقیر و فقیر) دیده می‌شود.

پهنه خیلی مرفه در هر سه بعد سهم کمی دارد، اما در بعد اجتماعی (۸/۸ درصد) سهم بالاتری نسبت به دو بعد دیگر اقتصادی (۲/۱۷ درصد) و کالبدی (۰/۹۹ درصد) دارد. این ممکن است نشان‌دهنده پراکندگی بیشتر جمعیت مرفه از نظر اجتماعی در کل شهر باشد، حتی اگر از نظر اقتصادی یا کالبدی در مناطق متمرکزتری قرار گرفته باشند.

جدول ۵- مقایسه توزیع فقر بر اساس ابعاد مختلف (اجتماعی، اقتصادی، کالبدی)

پهنه فقر	بعد فقر	تعداد بلوک	درصد بلوک	مساحت (هکتار)	درصد مساحت	جمعیت	درصد جمعیت	خانوار	درصد خانوار
خیلی فقیر	اجتماعی	۱۰۴	۴/۲۲	۳۳/۹۲	۳/۶۹	۸۷۲۴	۴/۶۵	۲۴۳۳	۴/۵۹
	اقتصادی	۵۹	۲/۴۰	۱۴/۶	۱/۵۹	۲۹۳۳	۱/۵۶	۷۹۵	۱/۵۰
	کالبدی	۱۸۱	۷/۳۵	۴۳/۸۷	۴/۷۷	۱۲۲۵۹	۶/۵۳	۳۳۲۳	۶/۲۷
فقیر	اجتماعی	۷۱۵	۲۹/۰۲	۲۰۹/۳۶	۲۲/۷۶	۵۲۳۴۵	۲۷/۸۷	۱۴۶۱۲	۲۷/۵۹
	اقتصادی	۳۸۵	۱۵/۶۳	۹۴/۶۵	۱۰/۲۹	۲۴۳۰۴	۱۲/۹۴	۶۶۷۸	۱۲/۶۱
	کالبدی	۲۱۲	۸/۶۰	۵۸/۸۸	۶/۴۰	۱۶۱۷۱	۸/۶۱	۴۳۴۹	۸/۲۱
متوسط	اجتماعی	۸۶۹	۳۵/۲۷	۳۵۵/۶۱	۳۸/۶۶	۶۴۶۲۶	۳۴/۴۱	۱۸۲۷۳	۳۴/۵۰
	اقتصادی	۱۴۸۰	۶۰/۰۷	۵۷۹/۱۴	۶۲/۹۵	۱۱۷۴۲۷	۶۲/۵۳	۳۲۷۳۸	۶۱/۸۱
	کالبدی	۱۳۵۸	۵۵/۱۱	۵۶۱/۶۳	۶۱/۰۵	۱۰۸۳۷۸	۵۷/۷۱	۳۰۶۱۴	۵۷/۸۰
مرفه	اجتماعی	۵۸۱	۲۳/۵۸	۲۶۸/۵۸	۲۹/۱۹	۴۵۶۰۵	۲۴/۲۸	۱۲۹۳۰	۲۴/۴۱
	اقتصادی	۴۸۸	۱۹/۸۱	۲۱۳	۲۳/۱۵	۳۹۰۶۴	۲۰/۸۰	۱۱۵۳۱	۲۱/۷۷
	کالبدی	۶۸۸	۲۷/۹۲	۲۴۵/۷۹	۲۶/۷۲	۴۹۱۳۰	۲۶/۱۶	۱۴۱۱۹	۲۶/۶۶
خیلی مرفه	اجتماعی	۱۹۵	۷/۹۱	۵۲/۵	۵/۷۱	۱۶۵۰۹	۸/۷۹	۴۷۱۵	۸/۹۰
	اقتصادی	۵۲	۲/۱۱	۱۸/۵۸	۲/۰۲	۴۰۸۱	۲/۱۷	۱۲۲۱	۲/۳۱
	کالبدی	۲۵	۱/۰۲	۹/۸	۱/۰۷	۱۸۷۱	۱/۰۰	۵۵۸	۱/۰۵

نتیجه گیری

یکی از مشکلات کنونی شهرهای جهان، به ویژه در کشورهای جهان سوم، مبحث فقر شهری است. این مهم در کشور ما نیز، مانند دیگر کشورهای در حال توسعه، با سرعت و حجم چشمگیری در حال افزایش است که باید گفت یکی از چالش های مهم مدیریت شهری کشور است. یکی از راه حل های جلوگیری از گسترش آن و نیز ساماندهی وضعیت مکان های فقیر نشین، شناسایی دقیق پهنه فقیرنشین، به ویژه در مادرشهرهای بزرگ است؛ زیرا هر برنامه ای برای مقابله با فقر در سطح شهرها، بدون شناخت دقیق از وضعیت موجود آن، امکان پذیر نخواهد بود. به عبارتی، شناخت ناکافی از فقر شهری به ویژه گستره آن در سطح شهر، مانع سیاست گاری مناسب برای کاهش فقر شهری و ائتلاف منابع اقتصادی می شود و باعث بی نتیجه بودن برنامه های کاهش فقر خواهد شد. بنابراین نخست باید گستره فقر را تعیین کرد و از عوامل تعیین کننده آن اطلاع یافت و سپس روش های عملی اجرای برنامه های کاهش فقر در سطح شهر را انتخاب کرد.

در این پژوهش در مجموع از سه شاخص اجتماعی، اقتصادی و کالبدی در قالب ۲۴ متغیر برای بررسی فقر شهری استفاده شد. نتایج تلفیق شاخص های فقر شهری نشان می دهد که ۱۶/۵۸ درصد از مساحت شهر ایلام (۴۰۹ بلوک، ۲۹۴۶۴ نفر و ۷۹۳۹ خانوار) در پهنه های فقیر و خیلی فقیر قرار دارند. بیشترین تمرکز این مناطق در ناحیه های بان برز و سبزی آباد (منطقه دو) است. همچنین، مقادیری از این پهنه ها در نواحی استانداری، هانیوان، تپه شاهد، مرکزی (منطقه یک)، نوروزآباد (منطقه سه) و آزادگان (منطقه چهار) پراکنده شده اند. ۲۱/۴۰ درصد از مساحت شهر ایلام (۵۲۸ بلوک، ۴۴۸۳۹ نفر و ۱۳۱۸۹ خانوار) در پهنه های مرفه و خیلی مرفه قرار دارند. این مناطق بیشتر در نواحی پشت صدا و سیما، پیچ عاشوری و شادآباد (منطقه سه) و رزمندگان و جانبازان (منطقه چهار) واقع شده اند. بیشترین سهم از مساحت شهر ایلام به پهنه ی متوسط با ۶۲/۰۲ درصد از مساحت شهر (۱۵۳۰ بلوک، ۱۱۳۵۰۵ نفر و ۳۱۸۳۵ خانوار) اختصاص دارد و در تمامی مناطق شهر، به ویژه منطقه یک، پراکنده است.

براساس نتایج کلی پهنه های "متوسط" و "فقیر" با وجود مساحت کمتر نسبت به "مرفه"، درصد قابل توجهی از جمعیت و خانوار را در خود جای داده اند. در پهنه "خیلی فقیر" نیز با وجود مساحت اندک، تراکم جمعیت و خانوار بالاست. بالاترین تراکم جمعیت و خانوار در هر هکتار به ترتیب در پهنه های "خیلی فقیر" (۲۹۷ نفر/هکتار و ۸۲ خانوار/هکتار) و "فقیر" (۲۶۱ نفر/هکتار و ۷۰ خانوار/هکتار) مشاهده می شود. این موضوع نشان دهنده فشردگی بالای سکونت در این مناطق است و فقر در شهر ایلام توزیع فضایی نابرابری دارد.

با این حال، محدودیت هایی نیز در انجام تحقیق، با توجه به چندبعدی بودن مفهوم فقر و بهره گیری از شاخصهای مختلف در سنجش این پدیده از یکسو و همچنین تفاوت های موجود بین مفهوم فقر و نابرابری از سوی دیگر وجود داشته است. به طور کلی نیز بر اساس یافته های به دست آمده می توان گفت که نتایج این پژوهش با نتایجی که بوستان احمدی و همکاران (۱۴۰۲)، علیزاده و همکاران (۱۴۰۲)، پوکو بوآنسی و همکاران (۲۰۲۰)، گوستافسون و سای (۲۰۲۰) در زمان های متفاوت به بررسی عوامل موثر بر پدیده فقر شهری و توزیع پهنه های فقیرنشین پرداخته اند در بعضی موارد و در کلیت آن همسو است.

با توجه به یافته های پژوهش، برای کاهش نابرابری ها و بهبود وضعیت کلی شهر، لازم است برنامه های توسعه شهری با تمرکز بر بهبود وضعیت مناطق فقیرنشین و ارتقای کیفیت زندگی در پهنه متوسط تدوین و اجرا شوند. این برنامه ها باید

شامل اقداماتی در زمینه‌های مسکن، اشتغال، آموزش، بهداشت و سایر خدمات اساسی باشند. علاوه بر این، توجه به توزیع عادلانه منابع و امکانات در سطح شهر و مشارکت دادن جامعه محلی در فرآیند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری از اهمیت بسزایی برخوردار است.

منابع

- بزرگوار، علیرضا، زیاری، کرامت الله، تقوایی، مسعود (۱۳۹۶)، سنجش مکانی پهنه های فقر شهری در شهرهای جدید (مورد مطالعه: شهر جدید هشتگرد)، فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۴ (۹۲)، ۵-۲۷.
- بوستان احمدی، وحید، حاجی زاده، مریم، مرصوصی، نفیسه، وهابی، محمد (۱۴۰۲)، سنجش و تحلیل فضایی توزیع فقر شهری در شهرهای میانه‌اندام، ساماندهی اقتصاد فضا، ۱ (۱)، ۱-۱۵.
- ترکمه، آیدین (۱۳۹۷)، بازاندیشی غیررسمیت و فقر/ نابرابری شهری: دیدگاه روش شناختی، فضا و دیالکتیک، شماره ۹، ۱-۹.
- پیوسته‌گر، یعقوب، مرادی، الهه، کریم‌زاده، عبدالمطلب (۱۴۰۱)، بررسی و تحلیل فضایی فقر شهری (نمونه موردی شهر یاسوج)، پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، ۳ (۷)، ۶۴-۷۷.
- رضایی، مریم، پناهی، علی، ولیزاده، رضا (۱۴۰۲)، تحلیلی بر فقر شهری و عوامل تأثیرگذار بر سازمان‌یابی فضایی و گسترش آن در شهر تبریز، جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۱۰ (۲)، ۳۹-۵۵.
- صادقی، علی، خاوریان گرمسیر، امیررضا، زارعی، مریم (۱۴۰۳)، تحلیل فضایی فقر و شکاف اجتماعی در کلان شهرهای ایران - مطالعه موردی: منطقه ۱۱ شهرداری اصفهان، اطلاعات جغرافیایی سپهر، ۳۳ (۱۳۰)، ۱۱۹-۱۳۸.
- سرگزی، زهرا، محمدی، علیرضا، خمر، غلامعلی، ایمانی، بهرام (۱۴۰۰)، شناسایی و تحلیلی فضایی پهنه بندی فقر شهری، مطالعه موردی: شهر زاهدان، آمایش جغرافیایی فضا، ۱۱ (۴۰)، ۵۵-۷۰.
- شیخی، حجت (۱۳۹۷)، تحلیل توانهای محیطی برای توسعه شهری (مطالعه موردی: شهر ایلام)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۰ (۱)، ۱۲۷-۱۴۴.
- علیزاده، زهرا، معصومی، محمد تقی، نظم فر، حسین، آبروش، اکبر (۱۴۰۲)، تحلیل فضایی فقر شهری مبتنی بر ابعاد اجتماعی، اقتصادی، آموزشی شهر رشت، جغرافیا (فصلنامه علمی انجمن جغرافیایی ایران)، ۲۱ (۷۸)، ۱۸۱-۲۰۲.
- مطالعات بازنگری طرح جامع ایلام (۱۳۹۲)، اداره کل مسکن و شهرسازی استان ایلام.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵-۱۳۹۰)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- موحد، علی، ولی نوری، سامان، حاتمی نژاد، حسین، زنگانه، احمد، کمانرودی کجوری، موسی (۱۳۹۵)، تحلیل فضایی فقر شهری در کلان شهر تهران، اقتصاد و مدیریت شهری، ۱۵ (۴)، ۱۹-۳۶.

Abdul-Mumin, A., & Shamshiry, E. (2014). Linking Sustainable Livelihoods to Natural Resources and Governance: The Scale of Poverty in the Muslim World. Singapore, Springer.

Alizadeh, Z, Masoumi, MT, Nazmfar, H, Abroosh, A. (2023), Spatial analysis of urban poverty based on social, economic, and educational dimensions of Rasht city, Geography (Quarterly Journal of the Iranian Geographical Society), 21 (78), 181-202. (In Persian).

Alkire, S., & Foster, J. (2011). Counting and multidimensional poverty measurement. Journal of Public Economics, 95(7-8), 476-487.

- Banks, N. (2012). Urban poverty in Bangladesh: Causes, consequences and coping strategies (BWPI working paper, 178). University of Manchester.
- Banks, N., Lombard, M., & Mitlin, D. (2020). Urban informality as a site of critical analysis. *The Journal of Development Studies*, 56(2), 223–238.
- Bozharvar, A., Ziari, K., Taqwaei, M. (2017), Spatial Measurement of Urban Poverty Areas in New Cities (Case of Study: New City of Hashtgard), *Quarterly of Parliament and Strategy*, 24 (92), 5- 27. (In Persian).
- Bustan Ahmadi, V, Hajizadeh, M, Marsousi, N, Wahabi, M. (2023), Spatial measurement and analysis of urban poverty distribution in mid-sized cities, *Organization of Spatial Economics*, 1 (1), 1-15. (In Persian).
- Des, U. World Economic and Social Survey (2013): Sustainable Development Challenges; United Nations, Department of Economic Social Affairs: New York, NY, USA, 2013; pp. 123–136.
- Fabbri, K., & Gaspari, J. (2021). Mapping the energy poverty: A case study based on the energy performance certificates in the city of Bologna. *Energy and Buildings*, 234, 110718.
- Goswami, S., & Manna, S. (2013). Urban poor living in slums: A case study of Raipur City in India. *Global Journal of Human Social Science Sociology & Culture*, 13(4), 14–22.
- Guo, Yangqin; Chang, Shu-Sen; Sha, Feng; Yip, Paul S. F. (2018). Poverty concentration in an affluent city: Geographic variation and correlates of neighborhood poverty rates in Hong Kong, *journals PLOS*.
- Hamlin, A. (2008). The idea of welfare and the welfare state. *Public Finance and Management*, 8(2), 108–140.
- Hanchett, S., Akther, S., & Khan, M. H. (2003). Water, sanitation and hygiene in Bangladeshi slums: An evaluation of the WaterAid – Bangladesh urban program. *Environment & Urbanization*, 15(2), 43–56.
- Gustafsson, B & Sai, D. (2020), Growing into Relative Income Poverty: Urban China, 1988–2013, *Social Indicators Research*, (147), 73–94.
- Iran Statistical Center. (2016-2011), General Population and Housing Census. (In Persian)
- Jolliffe, D. (2001). Measuring absolute and relative poverty: The sensitivity of estimated household consumption to survey design. *Journal of Economic and Social Measurement*, 27(1–2), 1–23.
- Kaiser, Z. R. M. A., & Nabila, M. C. (2024). Assessing gender discrimination and inequality in local government in Bangladesh. In *The Palgrave handbook of global social problems* (pp. 1–12). Palgrave Macmillan.
- Khan, A. U., Saboor, A., Hussain, A., Karim, S. & Hussain, S. (2015). Spatial and Temporal Investigation of Multidimensional Poverty in Rural Pakistan. *Poverty and Public Policy*, 7(2), 158-175.
- Ilam Comprehensive Plan Review Studies (2013), General Directorate of Housing and Urban Development of Ilam Province. (In Persian).
- Movahed, A., Vali Noori, S., Hataminejad, H., Zanganeh, A., Kamanroudi Kajouri, M. (2016), Spatial Analysis of Urban Poverty in Tehran Metropolis, *Economics and Urban Management*, 15 (4), 19-36. (In Persian).
- Nakabashi, L. (2018). Poverty and economic development: Evidence for the Brazilian states. *Economia*, 19(3), 445–458.
- Paywastegar, Y, Moradi, E, Karimzadeh, A. (2022), Study and spatial analysis of urban poverty (case study of Yasuj city), *Economic Geography Research*, 3 (7), 64-77. (In Persian).
- Poku-Boansi, M., Amoako, C., Owusu-Ansah, J. K., Brandful Cobbinah, P. (2020). The geography of urban poverty in Kumasi, Ghana. *Habitat International*, 103, 1-13.
- Ravallion, M., Chen, S., & Sangraula, P. (2007). New evidence on the urbanization of global poverty. *Population and Development Review*, 33(4), 667–701.
- Rezaei, M, Panahi, A, Valizadeh, R. (2023), An analysis of urban poverty and factors affecting spatial organization and its expansion in the city of Tabriz, *Geography and Development of Urban Space*, 10 (2), 39-55. (In Persian).
- Sadeghi, A, Khavarian Garmsir, AR, Zarei, M. (2024), Spatial analysis of poverty and social gap in Iranian metropolises - Case study: District 11 of Isfahan Municipality, *Sepehr Geographic Information*, 33(130), 119-138. (In Persian).
- Sachs, J. (2005). *The end of poverty: Economic possibilities for our time*. Penguin Press.

- Satterthwaite, D. (1995). The under-estimation and misrepresentation of urban poverty. *Environment and Urbanization*, 7(1), 3–10.
- Sargazi, Z, mahmadi, A., khmar, G., imani, B. (2021), shenasayi ve tahlil fazaye ppehneh faghar shehari, motaleh moordi: shehar zacpehdan, amayesh jogharafiyayi faza, 11 (40), 55-70. (In Persian).
- Sheikhi, H.(2018), Analysis of environmental capabilities for urban development (case study: Ilam city), *Human Geography Research*, 50 (1), 127-144. (In Persian).
- Singh, J., & Singh, M. (2024). Alleviating urban poverty in India: the role of capabilities and entrepreneurship development. *International Journal of Social Economics*, 51(10), 1314 1335.
- Sridhar, K. S. (2015). Is urban poverty more challenging than rural poverty? A review. *Environment and Urbanization Asia*, 6(2), 95–108.
- Turkma, A. (2018), Rethinking Informality and Urban Poverty/ Inequality: Methodological Perspective, *Space and Dialectics* , No. 9, 1- 9 . (In Persian).
- United Nations. (2018). The Sustainable Development Goals report 2018. United Nations Publications. Retrieved from [https:// unstats.un.org/sdgs/report/2018](https://unstats.un.org/sdgs/report/2018)
- UN-Habitat. (2016). *Urbanization and Development Emerging Futures: World Cities Report*. Kenya: Nairobi.
- Wang, K., Zhang, L., Cai, M., Liu, L., Wu, H., & Peng, Z. (2023). Measuring Urban Poverty Spatial by Remote Sensing and Social Sensing Data: A Fine-Scale Empirical Study from Zhengzhou. *Remote Sens*. 2023, 15, 381.
- UNDP. (2016). *Human Development Report*.
- World Bank. (2023). *World development report 1990: Poverty*. Washington, DC: World Bank. <https://worldpoverty.io/>
- Wu, Y., & Qi, D. (2017). A gender-based analysis of multidimensional poverty in China. *Asian Journal of Women's Studies*, 23(1), 66-88.
- Yu, J. (2013). Multidimensional poverty in China: findings based on the CHNS. *Social Indicators Research*, 112(2), 315-336.